

VIJF MYTHEN OVER ISLAMOFOBIE

Martijn De Koning

Yunus Publishing / Kif Kif

VIJF MYTHEN OVER ISLAMOFOBIE

Martijn de Koning

Versie 1.0

Yunus Publishing / Kif Kif

Antwerpen

2019

www.yunuspublishing.org

www.kifkif.be

*

Coverfoto © Reuters

Deze foto van een muur tegenover het Brusselse justitiepaleis
werd op 26 oktober 2014 genomen door François Lenoir.

ISBN (gedrukte versie): 978-94-926-8913-9

ISBN (epub): 978-94-926-8914-6

D/2019/12.808/1

NUR: 747, 717

*

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt
door de financiële ondersteuning van
de Vlaamse overheid.

*

© Martijn de Koning

Niets uit deze tekst mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

INHOUD

Voorwoord	1
<i>De eerste mythe:</i>	
islamofobie is een uitvinding van Khomeini	5
<i>De tweede mythe:</i>	
islamofobie is angst voor de islam	13
<i>De derde mythe:</i>	
islamofobie is geen racisme want moslims zijn geen ras	23
<i>De vierde mythe:</i>	
islamofobie is niet dodelijk	37
<i>De vijfde mythe:</i>	
islamofobie bestaat niet	45
Besluit	55
Noten	69

“If you need me to prove my humanity,
I’m not the one who’s not human.”

Suhaiymah Manzoor-Khan

VOORWOORD

In de maatschappelijke debatten rond racisme en discriminatie roepen weinig woorden zo'n hevige reacties op als het woord 'islamofobie'. Wanneer antiracistische activisten het woord in de mond nemen om bepaalde realiteiten aan te kaarten, krijgen ze dikwijls een behoorlijk verbale aanval over zich heen die er voor zorgt dat de discussie nog moeilijk op een serene manier kan verlopen: 'Islamofobie is geen racisme, want moslims zijn geen ras'; 'Een fobie is een pathologische angst, maar vrees voor de islam is heel begrijpelijk, kijk maar naar al die terreur die door moslims wordt gepleegd'; 'Met het woord islamofobie probeer je mensen de mond te snoeren en kritiek op de islam onmogelijk te maken'; 'Het woord is een uitvinding van Khomeini om westerlingen te beschuldigen'; 'Niemand wordt bij ons gediscrimineerd op basis van hun geloof. Integendeel. Wij geven juist veel te veel toe aan de islam'; 'Islamofobie bestaat helemaal niet. Het is een hersenspinsel van blinde islamknuffelaars die het paard van Troje willen binnenhalen.'

Dergelijke heftige reacties hoor je niet enkel aan de toog, in verschillende varianten zie je ze ook terug in allerhande opiniestukken, tv-debatten en politieke pamfletten. En wie ermee geconfronteerd wordt, heeft niet altijd spontaan tegenargumenten klaar. Velen voelen intuïtief dat er verschillende denkfouten gemaakt worden, maar kunnen er niet meteen de vinger op leggen. Ze beseffen dat de verschillende dimensies van de discussie dooreen gehaspeld worden, maar krijgen doorheen de emotionele hevigheid niet de tijd om even rustig een stap achteruit te zetten, en het kluwen te ontwarren. Laat staan dat men altijd de tijd krijgt om betwifelbare ‘feiten’ op te zoeken en na te gaan of ze wel met zoveel stelligheid kunnen geponeerd worden.

Daarom is dit boekje zo cruciaal. Antropoloog Martijn de Koning die zich reeds enkele jaren heel gericht met de thematiek bezighoudt vanuit zijn academisch onderzoek nam wel even de tijd om het kluwen te ontwarren. Hij plaatst de verschillende dimensies van de discussie in het juiste perspectief en laat de meest voorkomende denkfouten zien. In vijf heldere hoofdstukjes ontleedt hij telkens één van de meest wijdverspreide mythes over islamofobie. Door op die manier gestructureerd in te gaan op elk van de aangehaalde voorbeelduitspraken en nog vele andere, gerelateerde denkbeelden, zorgt hij voor een emotionele ontlading van de discussies. Daardoor laat hij duidelijk zien dat het begrip ‘islamofobie’ wel degelijk

thuishoort in de hedendaagse maatschappelijke debatten rond racisme en discriminatie.

Oorspronkelijk schreef Martijn deze teksten als afzonderlijke blogposts op zijn eigen blog (www.religionresearch.org/closer). Vanuit Kif Kif zagen we echter wat voor een kracht het geheel in zich droeg. Daarom besloten we ze in samenwerking met Martijn wat bij te schaven, van recente info te voorzien en, waar nodig, wat verder uit te werken. We maakten er eerst een dossier van op onze website (www.kifkif.be) maar wilden het van meet af aan ook in boekvorm te publiceren.

Met deze publicatie hebben we dan ook twee doelstellingen voor ogen.

In de eerste plaats willen we een breed publiek voorzien van de meest fundamentele feiten en argumenten. Daarom kozen we voor een toegankelijk en kort-maarkrachtig overzicht. Geen grootse theorieën of uitvoerige bespiegelingen, maar een vertaling van academische inzichten en concrete voorbeelden die eenieder kan bovenhalen wanneer je met familie, kennissen of collega’s in een discussie over de thematiek terecht komt.

In de tweede plaats willen we het maatschappelijke debat over islamofobie op een hoger niveau tillen door een soort ‘basisnorm’ van het debat in kaart brengen. Alle opiniemakers, beleidsverantwoordelijken en politici die zich telkens opnieuw fel uitspreken tegen het gebruik van de term, behoren zich eerst te verantwoorden tegenover

deze basisnorm. Dit boekje maakt immers meer dan duidelijk dat het niet louter een kwestie is van persoonlijke meningen. Er zijn een aantal concrete realiteiten en logische vertrekpunten die we allen onder ogen moeten zien om het debat op een zinnige manier verder te zetten. In zekere zin diskwalificeert men zichzelf voor een verder rationeel gesprek over de thematiek wanneer men er toch steevast voor kiest om deze concrete realiteiten en logische vertrekpunten te negeren of te ontkennen. Het heeft nu eenmaal geen zin om telkens opnieuw in cirkels te draaien.

Het is dan ook onze oprechte hoop dat dit boekje de lat voor het debat wat hoger kan leggen.

*Jonas Slaats,
Stafmedewerker Kif Kif,
21 maart 2019*

DE EERSTE MYTHE: ISLAMOFOBIE IS EEN UITVINDING VAN KHOMEINI

Volgens sommigen zou het begrip ‘islamofobie’ in de jaren zeventig van de vorige eeuw bedacht zijn door ayatollah Khomeini, de toenmalige leider van de Iraanse geestelijken. Door de term in te voeren zou hij geprobeerd hebben om ieder debat over islam te blokkeren. Het zou een poging zijn geweest om islamofobie gelijk te stellen aan racisme en op die manier te criminaliseren. Begin 2015 beweerde iemand als de Franse schrijver en filosoof Pascal Bruckner dat bijvoorbeeld tijdens een interview met Kleis Jager in Trouw.¹ Tien dagen later deed freelance journaliste Corine Vloet het nog eens dunnetjes over in een opiniestuk op Jalta.nl.²

Een variant op deze ontstaansmythe luidt dat de term islamofobie bedacht werd door de Organisatie Islamitische Samenwerking (OIC). Maar ook al hebben de OIC en Iraanse geestelijken wel degelijk geprobeerd kritiek op islam op allerlei manieren te weren, beide versies van dit verhaal mogen we naar fabeltjesland verwijzen.

De historische oorsprong van de term

Zoals met vele termen is het wat onzeker waar de term ‘islamofobie’ voor het eerst gebruikt werd, maar men vindt deze in ieder geval al terug in publicaties uit 1910. Eén voorbeeld is het boek van Alain Quellien *La politique musulmane dans l’Afrique Occidentale*, een ander is een artikel van Maurice Delafosse, *L’état actuel de l’Islam dans l’Afrique occidentale française* dat verscheen in *Revue du monde musulman*.³ Delafosse ziet islamofobie als een vorm van bestuur (of als een onderdeel van het bestuur) van kolonies, dat berust op een onderscheid tussen religies. Hij zet het begrip tegenover islamofilie. Quellien’s bijdrage is een verkenning en analyse van de historische en toenmalige vooroordelen tegenover islam als de vijand van vooruitgang, christenen en het Westen.

Vaak wordt ook verwezen naar een boek uit 1918: *La vie de Mohammed, prophète d’Allah*, dat geschreven werd door Etienne Dinet en Sliman Ben Ibrahim. Zij gebruikten de term in dit en latere werken om de vijandigheid van Europa tegenover islam te bespreken en de rol van die ‘islamofoben’ aan de kaak te stellen. Dit oorspronkelijk in het Frans gepubliceerde werk werd naar het Engels vertaald, maar de term islamofobie werd niet als zodanig in die vertaling opgenomen. In het Engels duikt de term voor het eerst op in wetenschappelijke studies in 1925 in *Journal of Theological Studies*⁴ (zonder verwijzing naar het gebruik van de term in het Franse taalgebied) en

later weer in 1976 in *International Journal of Middle East Studies*.⁵

Het mag vanzelfsprekend zijn dat de term niet overal hetzelfde betekent. De term wordt bijvoorbeeld ook wel eens gebruikt om de angst van moslims tegenover islam aan te geven en verwijst dus niet altijd naar de angst van niet-moslims. Daarenboven is ook van belang dat reeds in oudere teksten wordt aangegeven dat het argument van islamofobie soms wordt ingezet om kritiek op islam te blokkeren. De ontwikkeling van het begrip is dus erg veelzijdig en niet altijd even helder, net zoals dat ook het geval is voor termen als ‘homofobie’ en ‘antisemitisme’.

Popularisering van de term

Als een term die specifiek verwijst naar vijandigheid van niet-moslims ten opzichte van moslims en islam, lijkt de term ‘islamofobie’ pas echt bredere ingang te vinden in de loop van de jaren tachtig in Engeland. De opkomst van de term loopt er parallel aan de sterke groei van het anti-racistische discours uit die tijd. Dat discours focuste in eerste instantie vooral op het racisme dat zwarte burgers in Engeland ondervonden, maar stilaan werd ook de focus op specifieke migrantengemeenschappen groter. Britse Pakistanen, bijvoorbeeld, werden als ‘Asian’ gecategoriseerd en later ook als ‘Muslim’. De term islamofobie droeg voor Britse moslims dan ook het voordeel in zich dat men aan de ene kant de eigen ervaringen van

discriminatie kon invoegen in het gangbare antiracistische discours, maar aan de andere kant ook een aparte positie kon claimen. Later, na de Rushdie Affaire in 1989, werd de focus op moslims belangrijker en won de term islamofobie verder aan populariteit, zeker toen het in 1997 opgenomen werd in een belangrijk rapport van de Runnymede Trust.⁶

Dat rapport hanteert trouwens geen strikte definitie van islamofobie, maar lijst een achttal criteria op die wijzen op een islamofobe houding:

1. De islam beschouwen als een monolithisch, gesloten blok, statisch en niet in staat tot aanpassing aan nieuwe situaties.
2. De islam beschouwen als afgescheiden en ‘anders’, zonder gemeenschappelijke en gedeelde doelen of waarden met andere culturen, als een overtuiging die niet wordt beïnvloed door andere culturen en die geen effecten heeft op andere culturen.
3. De islam als inferieur beschouwen aan het Westen en afschilderen als barbaars, irrationeel, primitief en seksistisch.
4. De islam voorstellen als gewelddadig, bedreigend, steun verlenend aan terrorisme, actief en combatief betrokken in een ‘botsing der beschavingen’.

5. De islam voorstellen als een politieke ideologie, gebruikt voor politiek en militair gewin, die erop uit is een islamhegemonie te vestigen.
6. Het radicaal afwijzen van kritiek vanwege de islam op het Westen.
7. Vijandigheid jegens de islam als argument gebruiken om discriminatie en maatschappelijke uitsluiting van moslims goed te praten.
8. Vijandigheid jegens moslims als een natuurlijk en gewoon verschijnsel aanvaarden.

Van belang is dat het rapport niet stelt dat iemand meteen islamofob is van zodra één van deze criteria om één of andere reden op iemand van toepassing zou kunnen zijn. Pas indien *verschillende* van deze criteria sterk aanwezig zijn in de denkbeelden, motieven en handelingen van individuen, groeperingen, instellingen of overheden, kunnen ze als islamofob geïdentificeerd worden.

In de twintigjarige geschiedenis van dit rapport zijn er diverse kanttekeningen geplaatst bij de betekenis ervan, bij de wijze waarop het islamofobie definieerde en, in het bijzonder, bij de nadruk die erin gelegd wordt op irrationele angst. Zo werd onder andere aangekaart dat de definitie te veel op islam gericht zou zijn waardoor het onderscheid tussen ‘kritiek op islam’ en ‘islamofobie’ onduidelijk zou worden. De focus op angst zou te beperkt

zijn en het idee van irrationaliteit irrelevant.⁷ De hedendaagse wetenschappelijke discussies staan nu dan ook verder en richten zich meer en meer op de verhouding tussen ideeën over ‘ras’ en religie.⁸

Het moet voor schrijvers als Bruckner en Vloet overigens niet zo moeilijk zijn geweest om dezelfde informatie op te diepen via Google. Diverse Franse en Engelse sites vermelden dezelfde feiten. Het kost misschien alleen wat moeite om de oorspronkelijke bronnen te achterhalen. Maar of het nu veel moeite kost of niet, blijkbaar is het vooral gemakkelijk om dit alles achterwege te laten of eenvoudigweg niet op zoek te gaan – of, wanneer ze er zich wel bewust van zijn, de genuanceerde complexiteit van het geheel in interviews en korte opiniestukken achterwege te laten.

Het is ook niet voor niets dat schrijvers die beweren dat islamofobie door Khomeini of het OIC is uitgevonden nooit een equivalent van dat woord in het Arabisch of Farsi geven. Dat bestaat namelijk niet. Er bestaan wel termen die erop lijken (en meestal komen die neer op vijandigheid ten opzichte van islam), maar als Khomeini en het OIC gebruik hebben gemaakt van de term islamofobie, dan hebben ze zich daarvoor gebaseerd op een Europees woord dat reeds in gebruik was. In elk geval was Khomeini als achtjarige in 1910 vast met heel andere dingen bezig toen Europese academici het woord voor het eerst gebruikten.

De intentie achter de ontstaansmythen

Over de geschiedenis van de term valt natuurlijk nog heel wat meer te zeggen, maar van belang is hier enkel dat de term geen recente term is en helemaal niet werd uitgevonden om kritiek op islam onmogelijk te maken. De feitelijke historiek achter de term lijkt voor sommigen echter niet van belang. Met het poneren van hun ontstaansmythen hebben ze immers een heel ander doel. Wanneer ze stellen dat de term ‘islamofobie’ verzonnen is door Khomeini of het OIC, dan is dat veelal een opmaat om vervolgens te stellen dat islamofobie niet bestaat, dat het helemaal niet zo erg is en/of dat het een zoveelste voorbeeld is van moslims die lange tenen hebben en geen kritiek dulden op islam. Het aanhalen van foutieve ontstaansmythen is bijgevolg vaak het begin van een langer betoog om het hele begrip in de prullenmand te kunnen gooien.

Zo’n betoog is natuurlijk problematisch. Want zelfs indien het zo zou zijn dat de term ‘islamofobie’ soms onterecht als verwijt gebruikt wordt of dienstdoet als gespreksstopper, dan nog betekent dat helemaal niet dat we de term volledig overboord moeten gooien. Een evidente vergelijking kan dat snel duidelijk maken: al gebruiken sommigen de term ‘antisemitisme’ als afweer om elke kritiek op de staat Israël of het jodendom de mond te snoeren, dan nog gaat niemand beweren dat

antisemitisme daarom onzin is, dat het niet bestaat of dat antisemitische gevoelens terecht zijn.

DE TWEEDE MYTHE: ISLAMOFOBIE IS ANGST VOOR DE ISLAM

Vele tegenstanders van de term ‘islamofobie’ stellen het voor als een woord dat zou wijzen op een vorm van angst. Ofwel stellen zij dat er ten opzichte van een godsdienst geen sprake kan zijn van een (medische) ‘fobie’ ofwel stellen ze dat de vermeende ‘angst’ veeleer een terechte bezorgdheid is. Het concept ‘islamofobie’ gaat echter niet over een vorm van pathologische angst. Het woord verwijst naar een veel ruimer fenomeen – waarbinnen angstgevoelens slechts een onderdeel zijn.

Jammer genoeg wordt de term islamofobie ook door voorstanders van dit concept vaak op een gelijkaardige manier gebruikt. Ook zij zien het wel eens als een vorm van irrationele angst voor islam net zoals mensen een irrationele angst kunnen hebben voor hoogte, spinnen, enzovoort. Om te verhelderen waarom dat problematisch is, vertrekken we best vanuit een concreet voorval.

Een treinincident

Op 1 november 2005 worden twee mannen gearresteerd in een internationale trein naar Amsterdam. De andere passagiers hadden de politie gebeld. Ze verwezen naar het ‘Arabische uiterlijk’ en de ‘djellaba’s’ van de mannen. Ze zouden zich verdacht gedragen hebben en meermaals een wc ingegaan zijn met rugtassen. De trein werd stilgezet en alle passagiers eruit gehaald. De twee mannen werden gearresteerd en gemaskerd afgevoerd. Uiteindelijk bleek het loos alarm. Er was helemaal geen sprake van een terreurdreiging. Men liet beide heren dan ook terug vrij.⁹

Het incident vond echter plaats enkele maanden na de aanslagen in Londen, bijna een jaar na de moord op Van Gogh, ongeveer anderhalf jaar na de aanslagen in Madrid en wat meer jaren na Casablanca, Bali en 9/11.

Opvallend genoeg staat dit incident nog steeds op enkele plaatsen genoteerd als ‘terrorisme gerelateerd incident’, zoals bijvoorbeeld op de Wikipedia-pagina over ‘Terrorisme in Nederland’.¹⁰ Het zou nochtans beter gecategoriseerd worden als een manifestatie van islamofobie.

Is hier sprake van een irrationele angst? Jazeker, want er was niks aan de hand. Net zoals er niets aan de hand was toen een ‘Midden-Oosters uitziende’ man in mei 2016 in de VS van zijn vliegtuig werd gehaald en als terreurverdachte ondervraagd werd. De passagier die naast hem zat had de crew immers geïnformeerd over ‘de heel eigenaardige tekens’ die de man op zijn tablet noteerde. Het

bleek uiteindelijk om een Italiaanse topprofessor te gaan die zijn wiskundige formules van een differentiaalvergelijking uitwerkte om ze wat later op een lezing te presenteren.¹¹ (Dit laatste laat trouwens ook goed zien dat het er niet om gaat of iemand daadwerkelijk moslim is, maar wel dat hij of zij het label ‘moslim’ opgeplakt krijgt en in het ‘islamhoekje’ wordt gestopt.)

Maar zelfs al is hier sprake van irrationele angst, wil dat meteen ook zeggen dat de passagiers op de trein en op het vliegtuig islamfoob waren? Dat zou logisch kunnen lijken gezien het feit dat het woord fobie op zich verwijst naar overmatige (irrationele) angst en gezien het feit dat de Runnymede Trust, die de term islamofobie populair maakte, het eveneens omschrijft als een vorm van afkeer van islam. Nochtans gaat het bij islamofobie niet, of toch niet *alleen*, om een psychologische angst. Net zoals bij homofobie en xenofobie *kan* angst een reële factor zijn, maar gaat het om heel wat meer.

Islamofobie als sociaal-maatschappelijk fenomeen

Het is interessant dat dezelfde semantische discussies meestal niet gevoerd worden over termen als ‘homofobie’ en ‘xenofobie’. Over het algemeen wordt immers spontaan begrepen en aanvaard dat het om sociale fenomenen gaat. Bij islamofobie ligt dat blijkbaar moeilijker, hoewel het om gelijkaardige dynamieken gaat. Islamofobie is

dus niet zozeer een kwestie van individuele psychologische angst maar wel van sociale angst. Het is een soort sociale paniek waarbij en waardoor bepaalde intolerante en gewelddadige handelingen van bepaalde moslims als typisch en essentieel voor islam worden gezien. Deze stereotype en stigmatiserende definitie van islam wordt vervolgens van toepassing verklaard op alle moslims of mensen die daarvoor aangezien worden. Dat leidt er tot slot toe dat sommige burgers en beleidsmakers zeer wantrouwig, afkerig of zelfs discriminerend omgaan met de moslims in de samenleving.

Persoonlijke angst is dus slechts een deel van het fenomeen. Het gaat om een maatschappelijke afkeer en vijandigheid ten opzichte van een eenzijdig en stigmatiserend beeld van islam en het idee dat die versie van islam alle ‘problematische’ handelingen en gedragingen van moslims zou verklaren omdat zij slechts zouden doen wat die stigmatiserende invulling van islam hen voorschrijft. Die stigmatiserende invulling wordt daarbij gebruikt om een onderscheid te maken tussen een wij-groep en een zij-groep. Meer specifiek gaat het om een beeldvorming waarbij een rooskleurig ideaalbeeld wordt geschetst van die wij-groep als een groep die vrijheidslievend is, nooit onschuldige burgers aanvalt, tolerant is, geëmancipeerd en niet gewelddadig, terwijl de zij-groep van moslims als precies het tegenovergestelde wordt afgeschilderd. Zo worden moslims niet alleen als ‘anders’ gezien, maar ook als ‘slechter’. Of in ieder geval wordt de islam als ‘slechter’

omschreven – moslims die niet aan deze stigmatiserende definitie van islam voldoen zijn in deze optiek dan ‘slechte moslims’ (want ze doen niet wat de islam hen zagezegd in realiteit voorschrijft) en ‘goede geïntegreerde burgers’ (doordat ze net als ‘wij’ zijn).

Islamofobie is dus geen psychologische term die iemands gemoedstoestand beschrijft, maar wel een wetenschappelijke en activistische term die specifieke maatschappelijke processen van in- en uitsluiting ten opzichte van moslims beschrijft. Zoals het eerder aangehaalde voorbeeld van de als terrorist gepercipieerde Italiaanse wiskundeprofessor duidelijk maakte, beperkt dergelijke islamofobie zich daardoor uiteindelijk ook niet tot ‘moslims’. In de beeldvorming worden moslims die terroristische acties plegen immers niet altijd met specifieke religieuze elementen geassocieerd, maar wel met sterk uiterlijke kenmerken zoals hun kleding, hun baard of hun vreemde (al dan niet Arabische) taal. Zo straalt de argwaan af op diegenen die op de één of andere manier overeenkomsten vertonen met dit stereotype.

Na 9/11 is het politieke debat over moslims en islam steeds meer gedomineerd door thema’s als geweld en intolerantie. Er is vrijwel geen enkele politieke partij die ‘het samenleven met de islam’ niet als een maatschappelijke kwestie beschouwt. En het is slechts binnen die context dat de actie van de medepassagiers in de Nederlandse trein en op het Amerikaanse vliegtuig begrijpelijk worden. Want wanneer mensen voldoen aan het

stereotype beeld van de ‘haatbaard’ zoals dat te pas en te onpas door politiek en media wordt verspreid, roepen de gedragingen van mannen die op één of andere manier aan dat beeld voldoen, het idee op dat zij wel eens gevaarlijke terroristen zouden kunnen zijn – met als gevolg dat de passagiers ook vinden dat zij in actie moeten schieten om een mogelijke terreurdaad te voorkomen.

Islamofobie is dus geen woord voor een pathologische angst voor islam als religie, het is geen woord dat kritiek op islam wenst te criminaliseren en het is geen woord dat de individuele afkeer van moslims die terroristische daden verrichten, wenst te problematiseren. Het is wel een woord dat probeert te verwijzen naar het geheel van vooroordelen, stereotypen en discriminaties die moslims te beurt vallen omwille van een eenzijdige, negatieve en stigmatiserende invulling van hun religieuze traditie.

Angst als legitimering

Volgens sommigen zijn de hierboven beschreven stereotyperingen en sociale angsten ook terecht. Ze stellen dan dat islamofobie niet bestaat aangezien afkeer van en bezorgdheid over de islam nu eenmaal logisch is en helemaal niet irrationeel. Of – vanuit een gelijkaardige redenering – stellen ze dat islamofobie wel bestaat maar ‘met recht en reden’ omdat men nu eenmaal bang *moet* zijn voor de islam. Daarbij wordt dan (opnieuw) verwezen naar allerlei gewelddadigheden en andere vormen van

intolerantie door moslims. Vervolgens gaat men die agressie toeschrijven aan de essentie van islam, waardoor het meteen ook afstraalt op alle andere moslims.

Sommigen maken daarbij echter wel een onderscheid tussen gedachten en daden: afkeer van islam is volgens hen oké, maar vandalisme van moskeeën of het fysiek aanvallen van moslims keuren ze af. Diegenen die wel tot dergelijk gedrag overgaan zien ze echter als gekkies of als extremisten die verder niets te maken hebben met de negatieve beeldvorming en de maatschappelijke angst voor islam.

Interessant is natuurlijk dat deze laatste groep in de eigen visie op islam een ogenschijnlijk tegenstrijdige positie inneemt. Enerzijds, wanneer sommige moslims bepaalde daden stellen (bijvoorbeeld zich aansluiten bij een extremistische groepering) toont dat volgens hen meteen aan hoe slecht islam op zich is en, bijgevolg, hoezeer islam een impact heeft op het handelen van alle andere moslims. Moslims en islam worden dus duidelijk aan elkaar gekoppeld. Anderzijds echter, koppelt men de stigmatisering van moslims niet aan geweldsdaden tegen moslims. De haatzaaijerij over islam heeft volgens hen dus geen gevolgen op concreet en problematisch gedrag waarmee sommigen uit de wij-groep de ‘islamitische anderen’ uit de zij-groep viseren.

Maar indien het aanwakkeren van angst voor de islam geen concrete gevolgen zou hebben, dan kan je je natuurlijk afvragen waarom men dan precies zoveel moeite

doet om kritiek uit te oefenen op islam en haat te zaaien tegenover één specifieke gemeenschap. Of is men er dan van overtuigd dat het aanwakken van aversie tegen de islam alleen gevolgen heeft die men als positief waardeert en dat er op één of andere manier geen negatieve gevolgen mee verbonden zijn?

Dus opnieuw: islamofobie is geen ‘individuele pathologie’ maar wel een sociaal fenomeen dat ook concrete maatschappelijke gevolgen heeft – en vaak zeer nefaste.

Naar een definitie

Onder academici die zich op de thematiek richten, bestaat er behoorlijk wat meningsverschil over de wijze waarop men islamofobie specifiek moet definiëren. Niet iedereen kwalificeert het bijvoorbeeld als een vorm van racisme en sommigen leggen een sterke nadruk op het belang van de secularisering die ervoor zorgt dat de positie van religie per definitie verandert. Maar hoe het ook zij, onderzoekers zijn in elk geval al lang afgestapt van het idee dat het (alleen) gaat om een pathologische angst. En doorheen de vele definities kan men toch ook een behoorlijk stevige rode draad opmerken.

Over het algemeen komen deze definities binnen de Europese context immers hierop neer: *islamofobie is het maken van een hiërarchisch onderscheid tussen Europeanen en moslims op basis van een historisch gegroeide stigmatiserende, generaliserende en essentialistische definitie*

van islam, waarbij moslims op basis van die definitie over hun religie geproblematiseerd worden. Dit laatste kan betekenen dat ze als minderwaardig worden gezien, als onverenigbaar met ‘onze’ cultuur, als een bedreiging voor de sociale cohesie, enzovoort. Islamofobie manifesteert zich op drie niveaus, zoals onder andere de Amerikaanse jurist Khaled Beydoun laat zien in zijn boek *American Islamophobia*:¹²

1. *Alledaags*: Alle vormen van discriminatie in het dagelijks verkeer (zoals op het werk, op straat en op school); vijandige sentimenten; verbale en fysieke agressie door individuen tegen moslims en individuen die als moslim gezien worden; verbale en fysieke agressie tegen de instituties, religieuze faciliteiten, en/of eigendommen van moslims en moslimgemeenschappen.
2. *Institutioneel*: Alle vormen van discriminatie tegen moslims ten gevolge van of door middel van een beleid door overheden en het bedrijfsleven. Hierin past ook het verminderen en ontnemen van de grondrechten van moslims. De meest extreme variant betreft staatsbeleid om moslims angst aan te jagen, ze te interneren en/of te verdrijven en/of te doden.
3. *Politiek*: Alle vormen van discriminerende retoriek die zich expliciet of impliciet op moslims richt, inclusief het uitzonderen van moslims van andere

bevolkingsgroepen, en/of het mobiliseren van andere burgers tegen moslims. Hieronder vallen ook oproepen tot geweld tegen moslims of tegen mensen die worden aangezien voor moslims. In de meest extreme gevallen gaat het hier om vormen van collectief geweld om moslims angst aan te jagen en/of te verdrijven en/of te doden.

Tussen deze drie niveaus bestaat voortdurend uitwisseling. Zo kan de politieke retoriek alledaagse vormen van islamofobie versterken, beide kunnen gevolgen hebben voor het beleid van de overheid of bedrijven en dit kan weer gevolgen hebben voor de politieke retoriek.

DE DERDE MYTHE: ISLAMOFOBIE IS GEEN RACISME WANT MOSLIMS ZIJN GEEN RAS

Wanneer iemand stelt dat ‘islamofobie geen vorm van racisme is omdat moslims geen ras zijn, maar aanhangers van een specifiek geloof’, dan is zo’n opmerking eigenlijk slechts zinnig als men daadwerkelijk gelooft dat we mensen kunnen onderverdelen in duidelijk van elkaar te onderscheiden rassen. Men stelt dan immers dat racisme enkel van toepassing kan zijn wanneer men op anderen neerkijkt of hen discrimineert omwille van hun raciale kenmerken. Het idee dat mensen in rassen kunnen onderverdeeld worden is, wetenschappelijk gesproken, echter allang achterhaald. Maar waarom wordt zo’n uitspraak dan toch zo vaak herhaald?

Drie boodschappen die in deze mythe verscholen zitten

Het standpunt ‘islam is geen ras’ kan op drie manieren begrepen worden.

Allereerst houdt het een veroordeling in van racisme zelf. Het is tegenwoordig in brede kring nu eenmaal niet geaccepteerd om racistische standpunten te uiten. Het idee dat racisme niet door de beugel kan is sterk geïnternaliseerd waardoor mensen beledigd zijn wanneer hen gezegd wordt dat ze racistische uitspraken doen. Wanneer men stelt dat ‘islamofobie geen racisme’ is, probeert men zichzelf bijgevolg te vrijwaren van ‘racismebeschuiging’ door te verduidelijken dat het ‘om iets anders gaat’ (zoals, bijvoorbeeld, om godsdienstkritiek). Dit komt mede doordat veel mensen denken dat racisme alleen te maken heeft met discriminatie op basis van lichaamskenmerken zoals huidskleur en dat discriminatie naar aanleiding van toegeschreven religieuze of culturele kenmerken bijgevolg geen racisme kan zijn.

Ten tweede bevestigt het impliciet de moderne opvatting dat religie een kwestie van vrije keuze is. Moslims kiezen voor islam en, zo veronderstelt men, dat is een slechte zaak want moslims en islam (in hun abstracte, gegeneraliseerde geheel) staan op gespannen voet met ‘onze cultuur’. Anders gezegd: door te kiezen *voor* islam, kiezen ze *tegen* integratie. Meer nog, door te kiezen *voor* islam, *bedreigen* ze onze cultuur met islamisering. Dat laatste ziet men dan als een bijzonder slechte zaak aangezien ‘de eigen cultuur’ beter en superieur is.

Dat is in wezen natuurlijk een paradoxale opvatting. Aan de ene kant beschouwt men de eigen cultuur als evident superieur aan islam, maar tegelijkertijd is die

cultuur ook zeer kwetsbaar ten opzichte van diezelfde islam. Om dat aan te tonen worden meestal voorbeelden gegeven van zaken als eerwraak, vrouwenbesnijdenis en andere vormen van geweld, intolerantie en vrouwenonderdrukking die typisch zouden zijn voor islam. Wanneer mensen kiezen om moslim te zijn, zouden ze bijgevolg ook snel voor dat soort zaken kiezen.

Dat brengt ons meteen tot een derde element, namelijk de opvatting dat datgene wat moslims doen het resultaat is van die islam, ongeacht de geloofsbeleving en -praktijk van het individu zelf. Niet hun raciale kenmerken maar hun geloofsovertuiging zou hen daar per definitie toe brengen.

Ook dit is een paradoxale opvatting: enerzijds wordt islam gezien als kwestie van vrije keuze, anderzijds worden de labels ‘islam’ en ‘moslims’ zo ingevuld dat de concrete opvattingen en praktijken van moslims er totaal niet toe doen – behalve dan de opvattingen en praktijken van sommige moslims die het negatieve beeld bevestigen, want die worden telkens opnieuw aangehaald om aan te tonen dat bijna *alle* moslims zo zijn.

We doen er goed aan om deze paradoxen rond islam en vrije keuze wat verder uit te spitten. Dat kan ons immers helpen om tot de diepere kern van islamofobe discoursen door te dringen.

Islam en vrije keuze

Het idee dat men ervoor kiest om al dan niet moslim te zijn, wordt in debatten vaak naar voor geschoven om aan te geven dat islamofobie daardoor een totaal andere categorie zou zijn dan racisme, seksisme, xenofobie of homofobie. Men kan er immers niet voor kiezen welke kleur men heeft, of men vrouw is, of men uit het buitenland komt, of men homo is. In het geval van racisme, xenofobie en homofobie worden mensen bijgevolg geïdenticateerd en gediscrimineerd om sommige van hun onvermijdelijke eigenschappen. Moslims daarentegen, zouden veeleer een keuze maken voor een specifiek soort 'ideologie'.

Hoewel een dergelijk onderscheid tot op zekere hoogte relevant is, ligt het in werkelijkheid toch een pak genuanceerder. Voor de maatschappelijke debatten over islam en moslims, voor het beleid, en voor alledaagse vormen van discriminatie doet het er immers niet veel toe wat de positie van het individu is. Specifieke groepen zoals Marokkaanse, Turkse en Iraanse Nederlanders worden vaak als moslim gezien, deels op basis van hun familiale herkomst, deels op basis van hun uiterlijk (huidskleur of kleding), deels op basis van hun culturele gewoonten. Met andere woorden, individuen worden als moslim gedefinieerd en gemarkeerd doordat anderen specifieke signalen als 'islamitisch' percipiëren. De lichamen en gewoonten van individuen die tot bepaalde culturele

groepen behoren, worden daardoor als het ware met een highlighter gemarkeerd en het woord 'islam' wordt op hun voorhoofd geschreven. In de bespreking van de tweede mythe verwezen we op dat vlak naar een bijzonder tekenend voorbeeld van iemand die geen moslim is, maar wel als moslim geïdenticateerd werd.

Bij antizwart racisme gaat het om een selectie van stereotyperende biologische en culturele ideeën over mensen die het actieve ingrediënt van racisme vormen. Daardoor wordt de betekenis van huidskleur een stigma dat wordt opgelegd. Bij islamofobie wordt het actieve ingrediënt van racisme vooral gevormd door een selectie van stereotyperende religieuze en culturele ideeën over kenmerken van moslims. Hierdoor worden islam en moslimidentiteit een opgelegd stigma.

Het idee van vrije keuze doet er op zo'n moment maar heel weinig toe en is vaak een schijnargument. Dat merk je ook aan andere facetten van het islamofobe discours. Het is bijvoorbeeld een typisch islamofobe kritiek om te stellen dat islam een zeer dwingende religie is, zeker voor vrouwen aangezien zij uiterst sterk onderdrukt zouden worden binnen de islam. Blijkbaar geldt het argument van 'vrije keuze' dan plots niet meer, want vanuit zo'n optiek is islam niet iets dat gekozen wordt maar veeleer iets dat wordt opgelegd.

Daarenboven laat de geschiedenis ook zien dat zelfs wanneer moslims zich bekeren tot, bijvoorbeeld, het christendom, ze soms nog steeds slachtoffer kunnen

worden van systematische vervolging omdat ze voorheen moslim waren en dat bijgevolg volgens de agressor ook blijven. Dat was bijvoorbeeld zo tijdens en na de val van Granada in 1492. Maar ook meer recent (en gelukkig minder gewelddadig) zien we hoe men op gelijkaardige wijze sommigen blijvend als ‘allochtoon’ benoemt, ook al zijn zij, hun ouders en soms zelfs hun grootouders in Nederland of België geboren. Hoe ‘autochtoon’ ze dus ook zijn, toch worden ze nog steeds als ‘die vreemde anderen’ gecategoriseerd.

Het is daarbij tevens van belang dat de focus in het publieke debat rond ‘integratie’ de laatste jaren sterk verschoof naar islam en dat de woorden ‘allochtoon’ en ‘moslim’ soms als schijnbaar inwisselbare categorieën worden gebruikt. Net zoals voor velen dus geldt ‘eens allochtoon, altijd allochtoon’, geldt evenzeer ‘eens moslim, altijd moslim’. De zelfdefinitie en de persoonlijke keuze van een individu doen er dan bitter weinig toe. Dat individu wordt immers door anderen ingedeeld in een welbepaalde groep en als lid van die groep geproblematiseerd.

Het zijn bijgevolg nooit moslims die wel of niet bepalen of zij onderdeel zijn van het integratie- of antiradicaliseringsbeleid. Sterker nog, het doet er niet eens toe of mensen zich identificeren met labels als ‘moslim’. Als men afkomstig is uit specifieke landen (of als je ouders of grootouders uit zo’n land komen) dan wordt men in het

beleid, het maatschappelijke debat en het alledaagse leven aangesproken als moslim. Hoezo vrije keuze?

‘Keuze’ is hier dus niet het juiste sleutelwoord. ‘Macht’ is dat wel.

Islamofobie en macht

Het gaat bij islamofobie niet alleen om het idee van ras. Het gaat ook niet louter om vooroordelen of stereotyperingen. Uiteindelijk gaat het vooral om macht. Het doet er immers niet toe wat moslims van islam vinden of hoe ze die in het concrete en dagelijkse leven wel of niet praktiseren. Ze krijgen door sommigen sowieso een bepaalde definitie van ‘islam’ en ‘moslim’ opgelegd die erop neer komt dat islam in essentie anders zou zijn dan de eigen (Nederlandse, Franse, Vlaamse, Europese, ...) cultuur. Diegenen die er een dergelijke visie op na houden maken bijgevolg een onderscheid tussen moslims en anderen op basis van hun eigen veronderstellingen over de islam en los van de invulling die vele moslims er zelf aan geven.

Het gaat bij islamofobie dus om een dominante groep, die de macht heeft om een hiërarchisch onderscheid te maken tussen die dominante groep en minderheden en de laatste te viseren op basis van ideeën over islam die vaak al eeuwenoude wortels hebben.

En daarmee zijn we wel degelijk terug op het terrein van racisme.

Racisme

In racistische theorieën hebben biologische en culturele (inclusief religieuze) argumenten altijd naast elkaar bestaan. Na de Tweede Wereldoorlog werden biologische argumenten naar de achtergrond gedrongen en werden culturele argumenten juist versterkt. Maar of het nu met biologische argumenten was of met culturele argumenten, op basis van bepaalde angsten, symbolen, stereotypen en doemscenario's schepte en schept racisme steeds een verbeelding van 'de ander' die 'ons' zou bedreigen.

Racisme gaat dus om het racialiseren van verschil door de dominante groep ten opzichte van de ondergeschikte groep. Dat racialiseren hoeft echter niet per definitie te gaan over ras in de strikt biologische betekenis. Het gaat er wel om dat men a) mensen in categorieën indeelt; b) dat men daarbij vooral aangeeft wat verschillen tussen categorieën zouden zijn; c) dat we die verschillen als logisch, natuurlijk en onveranderlijk zien en d) dat we die verschillen vervolgens generaliseren over alle individuen binnen die geracialiseerde groep heen.

Als je het debat over islam en zeker het programma van de (extreem)rechtse populistische partijen – en soms ook van andere partijen – analyseert, zie je dat steeds dezelfde vier stappen worden gezet.

1. Een groep die divers is in opleidingsniveau, in etnische herkomst en in politieke en religieuze overtuiging krijgt één label opgeplakt.
2. Vervolgens wordt het gedrag van de mensen in deze groep verklaard op basis van een doembeeld van de islam, die per definitie intolerant, gevaarlijk, agressief en onverenigbaar zou zijn met het ideaalbeeld van het liberale en/of joods-christelijke Westen.
3. Daar wordt dan een negatief waardeoordeel aan gehangen: achterlijk, geitenneukers, niet horend bij 'ons'.
4. Tot slot wordt voorgeschreven hoe er met deze groep moet worden omgegaan: aanpassen, uitzetten, de-islamiseren of doden.

Wanneer deze stappen maar genoeg herhaald worden, leiden ze tot een a priori negatieve invulling van het label dat wordt opgeplakt. Daarmee is de cirkel rond.

Kortom: een racistische visie gaat ervan uit dat mensen die van een ander 'ras' of een andere cultuur zijn, ook ten gronde anders zijn en anders handelen – en dat 'we' dus ook anders met 'hen' moeten omgaan. Wanneer daarbij de nadruk wordt gelegd op biologische argumenten, dan spreekt men veeleer over de zuiverheid van het 'witte' of 'blanke' ras en wanneer de nadruk wordt gelegd op cultuurargumenten dan spreekt men veeleer over 'het

behoud van de eigen cultuur'. Racisme is dus een vorm van macht uitoefenen over minderheden ten einde de status quo te handhaven en die minderheden zo min mogelijk toe te laten tot de eigen groep.

In het geval van islamofobie gaat het om exact dezelfde dynamiek. Er wordt evenzeer een beeld geschapen van 'de ander' die 'de puurheid' van 'de Westerse cultuur' of 'onze normen en waarden' zou bedreigen. Vandaar ook dat het participeren van islamitische burgers, bijvoorbeeld door de bouw van een moskee als een vorm van 'islamisering' wordt geduid – wat negatief wordt bedoeld. Een dergelijke participatie en integratie is geen oplossing voor racistische politici en opiniemakers, maar juist het probleem want het tast het ideaalbeeld van de witte dominantie en cultuur aan. Islamofobie is daarmee, net zoals antisemitisme, een vorm van racisme.¹³ Alleen tracht men dat vaak te verhullen door te stellen dat het niet om biologische kenmerken gaat, maar om religieuze. Wezenlijk maakt dat nochtans niet uit. Net zoals je cultureel kan racialisieren (soms wel en soms niet verbonden met een vorm van biologisch racialisieren), kan je religieus racialisieren (soms wel en soms niet verbonden met een vorm van cultureel en/of biologisch racialisieren).

Racisme ontkennen

Door de mogelijkheid van racialisering aan de hand van religieus-culturele kenmerken te ontkennen, kunnen

sommigen behoorlijk ongestraft allerlei generaliserende opmerkingen maken over een grote groep mensen. Een typisch voorbeeld daarvan is de wijze waarop men van alle moslims gaat eisen om afstand te nemen van de terreurdaden van een kleine groep. Want als ze dat niet doen, zouden ze daarmee bewijzen dat alle moslims inderdaad terreur goedkeuren. Met andere woorden, als moslim geldt dan niet dat je onschuldig bent tot het tegendeel bewezen wordt, maar word je per definitie als schuldig gezien tenzij je zelf het tegendeel op één of andere manier bewijst. Het gaat nog een stapje verder wanneer sommigen beweren dat moslims die niet voldoen aan het schrikbeeld dat over hen wordt opgehangen aan 'taqiyya' doen, d.w.z. dat ze zich willens en wetens als 'gematigder' voordoen terwijl ze in realiteit radicaal zijn, maar dat vakkundig wegsteken. Op zo'n moment gaat men immers in de plaats van moslims beslissen wat zij denken en doen, op basis van het eigen gegeneraliseerde beeld.

De stelling dat we in het geval van moslims niet kunnen spreken over 'ras' en er dus ook geen sprake is van racisme, past daarenboven binnen de post-rationale conditie die dominant is in het denken over de Nederlandse, Vlaamse of Europese identiteit. Deze post-rationale conditie reduceert racisme enerzijds tot een focus op biologisch verschil en anderzijds tot uitwassen in de geschiedenis zoals slavernij en de Shoah. De veronderstelling is dat onze samenleving daaraan voorbij is. Zo wordt racisme in deze post-rationale conditie als een individuele

opvatting en een morele schuld gezien – met als gevolg dat antiracistisch werk vooral opgevat wordt als een soort beschuldigende moraalpolitie en als een kwestie van gekwetste gevoelens die vandaag eigenlijk niet meer van belang zijn. Immers, aangezien we racisme achter ons gelaten hebben, is dat niet langer een groot maatschappelijk probleem en slechts iets waar individuen zich aan bezondigen. Dus als er al eens een racistische opmerking valt, dan ‘was het maar een grapje’ of ‘een kwestie van vrijheid van meningsuiting’.

De stellingen ‘het was maar een grapje’ en ‘dat is vrijheid van meningsuiting’ zijn dan ook veelal een poging om antiracisme activisten de mond te snoeren. Er zit ook een morele lading in: u begrijpt ‘onze’ cultuur niet, u bent niet zo verlicht als wij en, vooral in het geval van islam: ‘Zie je wel! Islam en vrijheid van meningsuiting gaan *dus* niet samen’. De stellingen verdoezelen op die manier een problematische cirkelredenering: ‘we moeten nu eindelijk eens het taboe op dit en dat doorbreken. Als je het daar niet mee eens bent dan betekent dat dat je nog steeds vast zit aan achterlijke ideeën.’ Met andere woorden de post-rationele verdediging is eigenlijk een manier om de raciale hiërarchie te articuleren en te verdedigen.

Zodus: juist door te stellen dat islam geen ras is, gaan sommigen individuen moslims racialisieren, maar dan in religieus-culturele termen. Dat zorgt er ten slotte ook voor dat politici en opiniemakers deze racialisatie extra kracht kunnen bijzetten. Want aangezien racisme

vooral geassocieerd wordt met radicaal-rechts en met de daarbij horende rabiatische (op biologische argumenten gebaseerde) uitingen over Joodse of zwarte burgers, kunnen mainstream politici en opiniemakers dergelijk extreemrechts gedachtegoed expliciet afkeuren terwijl ze tegelijkertijd negeren dat racisme nog steeds een centraal onderdeel is van de eigen Westerse natiestaat. Bewust of onbewust, zien ze witte mannen als culturele norm en vinden ze het vanzelfsprekend dat anderen zo veel mogelijk aan deze culturele norm (moeten) voldoen. Zo houden ook zij het beeld van de tolerante, vreedzame en superieure witte burger in stand – en bijgevolg ook van ‘de andere’ als tegenpool.

Met andere woorden, inderdaad, moslims zijn geen ras. ‘Rassen’ bestaan niet, maar racisme wel. En islamofobie kan heel adequaat geanalyseerd en benoemd worden als een vorm van racisme gericht op moslims.

DE VIERDE MYTHE: ISLAMOFOBIE IS NIET DODELIJK

Kamal Raza Butt, Marwa el-Sherbini, Mohamed Aadan, Deah Shaddy Barakat, Yusor Mohammad, Abu-Salha, Razan Mohammed Abu-Salha, Sunando Sen, Mohammed Saleem, Balbir Singh Sodhi, Enver Şimşek, Abdurrahim Özüdoğru, Süleyman Taşköprü, Habil Kılıç, Mehmet Turgut, İsmail Yaşar, Theodoros Boulgarides, Mehmet Kubaşık, Halit Yozgat, Michèle Kiesewetter, Hasan Džananović, Mucaad Ibrahim...

Deze namen zullen slechts weinigen iets zeggen. Het is echter een zeer onvolledige lijst van burgers die dodelijke slachtoffers werden van racistisch geweld in de eerste twee decennia van de 21ste eeuw, soms specifiek islamofob geweld. De laatste naam, Mucaad Ibrahim, is van een driejarig jongetje dat werd vermoord tijdens de

terroristische aanslag op de Al Noor moskee in Christchurch in maart 2019. In die aanslag vielen nog 49 andere doden.

Nochtans wordt geregeld gesteld dat islamofobie niet dodelijk is. Deze mythe is sterk gerelateerd aan de vorige twee: aangezien er geen sprake zou zijn van een fobie, maar slechts van legitieme angst voor islam – en er dus geen probleem van racisme is, maar enkel religiekritiek wordt geuit – kan het enkel een noodzakelijk onderdeel zijn van het publieke debat dat discussie aanwakkert, maar geen problematisch fenomeen. Hier zien we dus opnieuw de paradoxale visie op de relatie tussen overtuigingen en individuen, die ook aan bod kwam in de bespreking van de tweede mythe: islamitische geloofsovertuigingen zouden moslims per definitie intolerant en gewelddadig kunnen maken, terwijl afkeer van de islam en de overtuigingen die daaruit voortvloeien op de één of andere manier geen gevolgen zouden hebben.

Ook onder moslims kan men het wel eens horen: ‘Hoe lang moet het nog duren voordat er doden vallen?’ Nou, die zijn er dus al.

Zeker in het licht van de bekende terreuraanslag door Anders Breivik zijn dergelijke uitspraken bijzonder opvallend. Weliswaar was die aanslag niet gericht op moslims maar wel tegen islam zoals we in zijn manifest kunnen lezen. Zijn aanslag op 22 juli 2011 in Noorwegen richtte zich immers op jonge linkse mensen omdat deze volgens hem veel te voorkomend waren ten opzichte van

‘islamisering’ en multiculturalisme. Anders gezegd, hij wilde hen doden omdat zij ‘het paard van Troje’ binnenhaalden door zich niet voldoende tegen moslims af te zetten.

In Duitsland hadden we dan weer de NSU met een serie dodelijke aanvallen op Turkse Duitsers. In België wou de nazistische groepering Bloed, Bodem, Eer en Trouw terreuraanslagen plegen en in de schoenen van moslims schuiven om zo het land te destabiliseren en een fascistische overname van de staat te verzekeren.¹⁴ In Engeland waren er aanslagen op moskeeën,¹⁵ een aanslag op moskeebezoekers in Londen¹⁶ en een dodelijke aanslag op een man in Birmingham.¹⁷ En in de VS werden zelfs een Sikh en een Indiase Amerikaan gedood omdat ze voor moslims werden aanzien.¹⁸

Verder houdt het idee dat ‘islamofobie niet dodelijk is’ ook weinig rekening met de ontwikkelingen buiten Europa en de VS. Het islamofobe karakter van de etnische zuivering in Birma tegen de Rohingya moslims spreekt immers voor zich. Voor dit soort collectief geweld kunnen we ook naar het recente verleden in Europa kijken: de genocide in Srebrenica in 1995.

Niettemin wordt het islamofobe element in sommige geweldsdaden geregeld ontkend. Dat wordt vooral duidelijk wanneer we een aantal concrete voorbeelden van meer nabij bekijken.

Parkeerproblemen en onenigheid op een kinderspeelplein

Op 10 februari 2015 werden drie jonge moslims vermoord door één van hun burens in Chapel Hill, een stadje in de VS. Het was bijzonder opvallend hoe met het hele gebeuren werd omgegaan, niet alleen in sommige media maar ook onder bepaalde Amerikaanse politici en in kringen die uitblinken in allerlei islamofobe argumenten. Op heel wat plaatsen werd immers zo snel mogelijk gesteld dat hier geen sprake was van een daad van islamofobie en wel van een uit de hand gelopen geschil om een parkeerplaats. Maar al was er ook effectief sprake van zo'n geschil, dat betekent daarom niet dat er geen sprake was van islamofobie. Moorden als deze zijn zelden eenduidig en een dader heeft vrijwel altijd meerdere motieven om specifiek deze slachtoffers uit te kiezen. Verschillende elementen wezen er bijvoorbeeld op dat de man een expliciete afkeer had van religie in het algemeen en in het bijzonder van islam.¹⁹ In dit geval een islamofob motief uitsluiten is dan ook zo goed als onmogelijk. Niet dat we het daartoe moeten reduceren, maar op zijn minst spelen zowel de ruzie rond de parkeerplaats als een islamofobe houding een rol.

Hetzelfde geldt voor de moord op Marwa el-Sherbini. Deze Duitse vrouw met Egyptische wortels werd in 2009 doodgestoken tijdens een proces in de Duitse rechtbank. De dader en Marwa el-Sherbini waren in de rechtbank

aanwezig omwille van een eerder dispuut op een kinderspeelplein waar uiteindelijk ook de politie bij betrokken werd. Aanvankelijk was er nauwelijks media-aandacht voor het gebeuren en al helemaal niet voor het islamofobe motief (behalve, bijvoorbeeld, in Egyptische media). Wie de moord probeert te reduceren tot een uit de hand gelopen geschil tussen twee burgers, moet echter ook een plaats geven aan het feit dat de dader haar 'moslimtrut', 'terrorist' en 'islamist' had genoemd tijdens hun aanvaring op het speelplein²⁰ en dat hij tijdens het proces rond dat gebeuren – waarbij hij terecht stond voor laster – onomwonden zei dat 'mensen zoals zij' geen echte mensen waren en men hen dus ook niet echt kon beledigen.²¹

Gewelddaden kunnen bijna nooit verklaard worden door slechts één motief. Er is over het algemeen een samenspel van meerdere motieven, aanleidingen en gelegenheden. Dat is bij islamofobe fysieke aanvallen en moorden net zo goed het geval. Verklaringen van daders, slachtoffers en getuigen daarover zijn ook zelden eenduidig en volledig. Alleen worden islamofobe gewelddaden door media en politici vaak zo uitgelegd dat de racistische en islamofobe elementen uit het beeld verdwijnen of gebatelliseerd worden.

Natuurlijk zijn niet alle moorden op moslims door witte mensen islamofob, maar het is frappant hoe dergelijke gewelddaden telkens opnieuw door zogenaamde islamcritici op zo'n manier worden uitgelegd dat racisme en islamofobie uit het plaatje verdwijnen zodat ze hun eigen

ideaalbeeld van een racismevrije witte samenleving en 'louter gezonde islamkritiek' hoog kunnen houden.

***De vrouw als symbolisch slagveld:
islamofobie en seksisme gaan hand in hand***

Het is overigens niet voor niets dat vrouwen vaak het slachtoffer zijn van agressieve vormen van islamofobie. Zij krijgen nu eenmaal een centrale plaats in islamofobe retoriek. Ze worden als een soort symbool naar voor geschoven dat moet aantonen waarom islam zo 'anders' zou zijn dan 'onze' cultuur. Aangezien deze symbolisering van de vrouw vaak plaats vindt midden in een uitgesproken islamofobe retoriek, is die focus op vrouwen dan ook niet zozeer een kwestie van bezorgdheid of boosheid om de positie van de vrouwen zelf maar wel een manier om de boosheid, angst en bezorgdheid over islam extra kracht bij te zetten. Hoewel een islamofob discours moslima's gaat afschilderen als vrouwen die per definitie onderdrukt worden door hun geloof, gaat het vrouwen meteen ook zelf instrumentaliseren voor de eigen doeleinden: enerzijds worden ze gebruikt als argument tegen de islam, anderzijds dienen ze als focus voor fysieke en/of verbale agressie.

Een schrijnend voorbeeld van die agressie: in Frankrijk werd in juni 2013 een vier maanden zwangere vrouw aangevallen vanwege het feit dat ze moslim was en een

gezichtssluier droeg. Twee mannen schopten de 21-jarige in de buik. Ze verloor dan ook haar baby.²²

Hoe het ene met het andere verbonden is

Bij vele islamofobe aanvallen zien we ook dat de kreten en motivaties van de aanvallers sterk overeenstemmen met de gemiddelde vertogen over moslims onder politici en in diverse media. Er wordt vaak een rechtstreeks verband gelegd tussen terreur en islam, moslims worden gezien als een groep die hier eigenlijk niet thuishoort en men heeft een extreme focus op bepaalde uiterlijke kenmerken, zoals, bijvoorbeeld, de hoofddoek. Zo zien we dat in Frankrijk vlak na het verbod op de gezichtssluier vrouwen aldaar het slachtoffer werden van verbale en fysieke aanvallen. De mainstream vertogen en de beleidsmaatregelen scheppen dus mede de context waarin de aanvallen plaatsvinden. Ze vormen meteen ook een vergoelijking om de problematiek van islamofobie te ontkennen of te bagatelliseren.

In die zin wordt het dus tijd dat we ons afvragen in hoeverre en op welke manier islamofobe beleidsmaatregelen, debatten en uitspraken bijdragen aan een klimaat waarin het leven van moslims in gevaar is en waarin hun dood minder waard lijkt dan dat van andere burgers. Of gaan we hun dood omschrijven als een islamkritisch incident in plaats van een vergaande en bijzonder problematische uiting van islamofobie?

DE VIJFDE MYTHE: ISLAMOFOBIE BESTAAT NIET

De stellingen dat de term islamofobie een uitvinding is van Khomeini of van de OIC (neen), dat islamofobie slechts een kwestie zou zijn van begrijpelijke individuele angst (neen), dat islamofobie geen vorm van racisme is (toch wel) en dat islamofobie niet dodelijk is (helaas wel), leiden velen tot de misvatting dat islamofobie niet bestaat.

In de betogen die deze stellingen moeten ondersteunen kan men telkens opnieuw in andere bewoordingen dezelfde twee argumenten zien opduiken die moeten aantonen waarom islamofobie niet zou bestaan:

1. Islamofobie mag je als woord niet gebruiken, want het is, in tegenstelling tot antisemitisme en racisme geen valide categorie. Het fenomeen bestaat nu eenmaal niet omdat er geen discriminatie plaatsvindt van moslims *omdat* ze moslims zijn.
2. Islamofobie is een problematische term die door sommigen op een tactische manier wordt ingezet om legitieme kritiek op de islam onmogelijk te

maken of te delegitimeren. Het is een manier om onze vrijheid van meningsuiting rond één bepaalde religie de mond te snoeren.

Bepaalde onderdelen van deze argumenten werden reeds in de vorige hoofdstukjes aangekaart, maar nog een aantal tegenwerpingen zijn hier op hun plaats. Laat ik met het tweede punt beginnen.

Islamofobie en islamkritiek

Het idee dat het woord islamofobie gebruikt wordt om elke vorm van kritiek op islam onmogelijk te maken is uiteindelijk weinig meer dan een mooi voorbeeld van het soort drogredenering die ‘de stroman’ wordt genoemd: een probleem creëren en er fel tegen te keer gaan, terwijl dat probleem in werkelijkheid niet bestaat. Er is immers niemand die zal beweren dat je een islamofobe uitspraak doet wanneer je jouw afkeer uit over bepaalde agressieve doctrines die door sommige islamitische theologen verkondigd worden; er is niemand die je als islamofob zal afschilderen omdat je afkeurt dat men in sommige islamitische landen lijfstraffen uitvoert; en er is niemand die je van islamofobie beticht wanneer je met stevige argumenten kritiek uitoefent op bepaalde interpretaties van de islamitische wetgeving rond, bijvoorbeeld, het onderscheid tussen mannen en vrouwen of tussen gelovigen

en ongelovigen. Tenzij je die kritiek enkel en alleen uit wanneer het om moslims en islam gaat natuurlijk.

Dat wil niet zeggen dat islamofobie en islamkritiek nooit overlappen. Integendeel. Drie componenten kunnen ervoor zorgen dat kritiek op islam islamofob wordt. We zien die componenten ook terug bij andere vormen van racisme: historisch gegroeide hiërarchieën en beelden, essentialisering en generalisering.

De afkeer en vijandigheid ten opzichte van moslims is al eeuwen gangbaar in Europa. Variërend van beelden van de islam als valse religie, moslims als barbaren, moslimvrouwen die verleidelijk dan wel onderdrukt zouden zijn, enzovoort. We zien het allemaal terug in eeuwenoude geschriften over de islam en in het oriëntalistische discours over het Midden-Oosten zoals beschreven en geanalyseerd door Edward Said.²³

We kunnen niet stellen dat die afkeer en vijandigheid daarmee een essentieel kenmerk van Europese mensen over de eeuwen heen is. Immers, naast afkeer en vijandigheid was er ook voortdurend sprake van vreedzaam samenleven in Europa, uitwisseling en dialoog. Hoe die historische ideeën precies resoneren en bijvoorbeeld samenhangen met antisemitisme, is een thema waar echt nog meer onderzoek voor nodig is.²⁴

Naast die historische component is cultureel essentialisme cruciaal om te bepalen wanneer kritiek op islam islamofob is. Culturele essentialisering zorgt ervoor dat we mensen in essentie als culturele of religieuze

subjecten bekijken op basis van onze eigen ideeën over de andere (al dan niet inferieur geachte) cultuur of religie. Ze worden als dragers gezien van een bepaalde cultuur of een bepaalde religie die van oorsprong in een bepaald gebied thuishoort en goed te onderscheiden is van andere culturen. Cultuur wordt op die manier iets waartoe je behoort en dat jouw essentie bepaalt. Die cultuur is dan een ‘ding’ op zich, iets dat jouw handelen verklaart los van de context. Het idee is dan met andere woorden dat het zijn en handelen van mensen volledig bepaald wordt door hun cultuur. Of preciezer: hun zijn en handelen wordt bepaald door het beeld dat sommigen over hun cultuur hebben.

Daar zit tegelijkertijd ook de derde component: met het beeld over islam worden grote groepen moslims over één kam geschoren. Soms wordt er een onderscheid gemaakt tussen gematigde/liberale moslims en radicale moslims, maar dit is nog steeds een generalisering over een enorm diverse groep van meer dan een miljard mensen. Daarbij is er sprake van selectieve en stereotype generalisering waarbij een moslim die iets goeds zou doen, niet representatief is voor islam en moslims (maar bijvoorbeeld wel een voorbeeld van geslaagde integratie kan zijn) terwijl een moslim die iets slechts zou doen wel zou staan voor het grotere geheel. Deze selectieve over-generalisering zouden we hypergeneralisering kunnen noemen.

Naast cultureel/religieus essentialisme speelt ook biologisch essentialisme een rol in relatie tot islamofobie.

Amerikaanse onderzoeken naar zwarte moslims en Europese onderzoeken naar witte moslims, laten bijvoorbeeld goed zien hoe witte en zwarte moslims op een andere manier met islamofobie te maken krijgen dan degenen die als Arabisch worden aangemerkt.

In relatie tot religiekritiek en racisme betekent dit het volgende: kritiek op religieuze doctrines, uitspraken en handelingen van religieuze leiders en leken is niet per definitie racisme. Maar wanneer die kritiek vertrekt vanuit essentialisering en generalisering wel – zeker als je dat doet met historisch gegroeide vooroordelen en stereotypen. Als men dus op basis van een groepskenmerk (bijvoorbeeld: ‘moslim zijn’) mensen gaat behandelen en beoordelen, in plaats van op hun gedrag, dan zit men op het terrein van racisme. Misschien is het nog steeds ook te bestempelen als een vorm van religiekritiek, maar dan hebben we het wel over *racistische* religiekritiek.

Het punt is dus dat sommige vormen van kritiek even goed islamofob en racistisch kunnen zijn. Of het nu onnadenkend wordt uitgebruld of als doordachte kritiek wordt bedoeld, het is en blijft een islamofobe uitspraak wanneer, bijvoorbeeld, iemand stelt dat bepaalde interpretaties rond jihad bewijzen dat alle moslims altijd en overal agressief en gevaarlijk zijn en dat men ze bijgevolg anders moet behandelen dan anderen. Het is niet gewoon religiekritiek maar wel *islamofobe* religiekritiek wanneer iemand op generaliserende wijze stelt dat het Westen per definitie superieur is aan islam en dat westerlingen

bijgevolg per definitie in elk opzicht superieur zijn aan moslims. Het is islamofobe kritiek wanneer iemand stelt dat er geen moskee mag komen omdat er al genoeg moslims voor te veel ellende hebben gezorgd. Het is islamofobe kritiek wanneer iemand stelt dat angst voor islam en alle moslims logisch of terecht is omdat er nu eenmaal moslims zijn die terroristische aanslagen plegen. Het is islamofobe kritiek wanneer iemand stelt dat de term islamofobie aanstellerij is omdat er andere moslims zijn die christenen en joden vervolgen. Het is islamofobe kritiek wanneer iemand stelt dat moslims moeten integreren *vanwege* hun islam die hen per definitie ‘anders’ en ‘primitiever’ maakt. Het is islamofobe kritiek wanneer iemand stelt dat moslims minder rechten zouden moeten krijgen omwille van hun moslim zijn. Het is een islamofobe kritiek wanneer iemand stelt dat een moslim liegt wanneer hij zegt dat islam in zijn ogen een religie van vrede is omdat volgens jouw interpretatie de islam dat niet zegt, omdat volgens jouw interpretatie islam per definitie op geweld uit is en omdat volgens jouw interpretatie elke moslim die er anders over denkt bijgevolg geen ‘echte’ of een ‘leugenachtige’ moslim is. Enzovoort.

Het gaat er bijgevolg niet om of je al dan niet kritiek hebt op islam. Sommige kritiek is racistisch of islamofob, andere niet. Het is racistisch of islamofob wanneer men uitgaat van eeuwenoude generaliserende en essentialistische beelden van islam (als gewelddadig, barbaars, pre-modern/anti-modern, enz.) waaruit een

hypergeneraliserend hiërarchisch onderscheid tussen moslims en andere burgers voortvloeit.

De uitingen van islamofobie

Naast legitieme uitingen van kritiek op de islam bestaan er in het maatschappelijke debat dan ook veel uitingen van islamofobe kritiek. Eén van die uitingen kan je de kop zien opsteken wanneer bepaalde problematische fenomenen consequent en als quasi vanzelfsprekend aan islam worden gelinkt. Een heel mooi voorbeeld daarvan is en blijft de wijze waarop de media en zogenaamde ‘experten’ net na de terreuraanslag van 2011 in Noorwegen (en vooraleer bekend raakte dat de dader Anders Breivik was) meteen speculeerden over het feit dat het een aanslag vanuit islamitische hoek zou zijn, al dan niet uitgevoerd door een groep als al-Qaeda. Die foutieve veronderstelling kon zich snel doorheen verschillende mediakanalen verspreiden omdat beweerd werd dat deze massamoord alle kenmerken vertoonde van een ‘typische islamitische terreuraanslag’.²⁵

Vanwege die demonisering kan islamofobie zich soms ook uiten door verbale en fysieke aanvallen op personen die als ‘moslim’ en instituties die als ‘islamitisch’ worden gezien. Daarvan werden reeds enkele voorbeelden gegeven in de bespreking van de vierde mythe.

Islamofobie kan zich echter ook uiten in het beleid en de politiek. Wie als moslim bestempeld wordt, krijgt

dan een andere behandeling en zijn/haar recht op gelijke behandeling wordt niet even nadrukkelijk verdedigd als bij anderen. In het integratiebeleid, bijvoorbeeld, kunnen gevoelens van aversie jegens moslims en islam gebruikt worden om een specifieke focus op moslims te rechtvaardigen waardoor zij meer dan anderen geïntegreerd worden en/of verplicht om hun 'geïntegreerdheid' te bewijzen – denken we maar aan allerhande hoofddoekverboden in verschillende Europese landen. Zulke beleidskeuzes vallen ook onder islamofobie. Even goed is het een kwestie van islamofobie wanneer moslims in de bureaucratie of in de rechtbank minder goed behandeld worden dan anderen, bijvoorbeeld bij aangifte van discriminatie.²⁶

Islamofobie uit zich dus heel concreet in het beleid, de politiek en het gerecht wanneer er een extra last op de schouders van moslims wordt gelegd die niet op anderen wordt gelegd. Het idee dat islamofobie niet bestaat omdat er geen discriminatie plaatsvindt van moslims *omdat* ze moslims zijn, blijkt dus evenmin houdbaar. Het is geen drogredenering, het is gewoon feitelijk fout. Net als vormen van discriminatie op basis van biologisch of cultureel racisme, net als vormen van discriminatie op basis van antisemitisme, bestaat discriminatie op basis van islamofobie wel degelijk.

Conclusie

Islamofobie is dus deels een kwestie van vooroordeelen en stereotypingen, maar ook deels een kwestie van interventies en categorisering door overheidsinstanties, politici en opiniemakers die moslims eruit pikken als een specifieke groep waarvoor specifieke maatregelen nodig zijn. Die concrete uitingen van islamofobie zijn voor een stuk gebaseerd op emoties (angst en haat), voor een stuk op religieuze en culturele stereotypingen en stigma's ('islam is een vals geloof', 'islam is strijdig met democratie' of 'moslims zijn geen Nederlanders') en voor een stuk op bepaalde vormen van machtspolitiek ('dit is ons land', 'onze manier van leven'). Maar in elk geval is islamofobie zeer reëel.

BESLUIT

In de Europese geschiedenis van racisme, zien we dat verschillende ideeën een rol speelden om de wereld in hiërarchische groepen in te delen: ideeën over de huidskleur van de ander (bijvoorbeeld, zwarte Afrikanen of rode ‘indianen’), ideeën over de religie en cultuur van de ander (bijvoorbeeld, niet-christelijk) en soms een mengeling daarvan (bijvoorbeeld, gele ‘moren’). Deze taxonomie kan, al naar gelang tijd en plaats, ook weer diverse betekenissen krijgen. Het idee dat bijvoorbeeld joden en moslims niet-christelijk zijn, pakte in de geschiedenis voor beide groepen anders uit, maar die geschiedenissen zijn wel nauw met elkaar verweven. En ook ideeën over geografie speelden een rol. Zo werden en worden de verschillen tussen christelijk enerzijds en moslim anderzijds soms ook in termen van ‘Europees’ vs. ‘niet-Europees’ vervat. In de Europese geschiedenis van racisme zien we dus een sterke verknoping van ideeën over biologische, geografische, religieuze en culturele kenmerken van groepen. Islamofobie is daar dan één manifestatie van.

Na de analyse van de vijf mythen rond islamofobie mag het helder zijn dat een groot deel van de kritiek in het publieke debat op het begrip islamofobie volstrekte onzin is en/of zelf islamofob van aard is. En zelfs al zouden er duizenden moslims in Europa zijn die niet-moslims aanvallen, dan nog is het een aantasting van de burgerrechten van individuele moslims als die daden gebruikt worden om een onderscheid te maken tussen alle moslims en andere burgers (onder wie er ook een heel pak zijn die andere burgers aanvallen). Bij onderzoek naar islamofobie gaat het dan ook niet zozeer om het beschermen van religie, maar om het beschermen van de burgerrechten van iedereen en dus ook van moslims. Iedere andere suggestie is in feite onzinnig en, aangezien het al zo vaak is weerlegd, ook gewoon leugenachtig. Kritiek op islam is geen probleem zolang het niet neerkomt op het dehumaniseren van moslims en/of het maken van een essentialiserend en hypergeneraliserend hiërarchisch onderscheid tussen moslims en anderen.

Islamofobie en andere vormen van racisme

De wijze waarop moslims bejegend worden in het dagelijks leven, in beleid en in politieke retoriek, hangt niet alleen af van de betekenis die aan hun moslim-zijn wordt toegekend. Sterker nog, als de racialiseringstheorie hout snijdt (d.w.z. als het inderdaad zo is dat de racialisering van moslims plaatsvindt op basis van een mengeling van

ideeën over hun religie, taal, cultuur, biologische en geografische kenmerken), dan moet de racialisering anders uitpakken voor witte moslims, moslims uit Indonesië, zwarte moslims, enzovoorts. Dat is ook precies wat er gebeurt. Het stigma van de islam werkt anders voor witte moslims, het werkt anders voor mannen dan vrouwen en het werkt anders voor hetero's dan LGBTQIA+ moslims. Zo kan een witte moslim soms buiten de nationale morele gemeenschap geplaatst worden. ("Ben je Marokkaan geworden?" is bijvoorbeeld een frequente reactie die ze vaak toegeworpen krijgen.) LGBTQIA+ moslims hebben aan de ene kant dan weer te maken met intolerantie zowel onder moslims als onder LGBTQIA+ mensen. Aan de andere kant wordt de intolerantie onder moslims ten opzichte van LGBTQIA+ nogal eens gebruikt voor het versterken en legitimeren van islamofobie.

Islamofobe nuance: de mate van ongewenst verschil

In islamofob gedachtegoed worden niet alle mogelijke culturele verschillen tussen moslims en andere burgers geproblematiseerd. De meeste mensen hebben bijvoorbeeld weinig problemen met het feit dat veel moslims 'bismillah' zeggen voor het eten. Het gaat om een selectie van verschillen die als ongewenst worden bestempeld. Het gaat eveneens lang niet altijd om absoluut verschil. Juist veel islamofobe retoriek kent een zekere schakering van

ongewenst verschil. Bijvoorbeeld wanneer het gaat om het verschil dat vaak gemaakt wordt tussen gematigde/ liberale moslims en radicale moslims. Die eerste groep hangt dan weliswaar een religie aan die niet helemaal verenigbaar is met de Europese identiteit, zo is het idee, maar met integratie en de komst van een Europese islam zou dat oplosbaar zijn. De tweede groep daarentegen is anti-modern en niet integreerbaar, hoogstens nog via een anti-radicaliseringsbeleid. In meer populair spraakgebruik staat de eerste dan voor ‘een beetje moslim’ of ‘hij is moslim, maar wel oké’ of ‘hij is moslim, maar niet zoals die terroristen’. En de tweede voor ‘erg moslim’. De eerste kan ‘erbij horen’ als hij/zij zich, telkens opnieuw, uitspreekt tegen aanslagen, telkens opnieuw bewijst dat hij erbij wil horen en ‘en zijn geloof voor zich houdt’. In beide gevallen wordt een stereotype beeld van islam gezien als bepalend voor moslims en een ideaalbeeld van de dominante, witte groep, is de maatstaf om te bepalen hoever iemand af staat van wat normaal en acceptabel zou zijn.

Dit is een manier van denken die zich uitstekend leent om het racistisch karakter van islamofobie te verhullen: ‘we hebben niks tegen moslims, we hebben alleen iets tegen islam’ of ‘we moeten niet iedereen over één kam scheren, er zijn ook goede moslims’. Hier zit ook een surveillance-effect: veel moslims die actief zijn in het publieke debat of en activisme zijn zich uitermate bewust van de werking van deze oppositie tussen gematigd en

radicaal. Men checkt zichzelf dan ook voortdurend in uitspraken, kleding en non-verbale communicatie hoe men overkomt. Zoiets is bij uitstek ook geschikt om het ideaalbeeld van de Westerse samenleving verder te versterken. Immers, als een moslim zich een goede burger betoont, dan is dat niet te danken aan de islam maar een teken van het feit dat die persoon zich van de islam bevrijdde doordat hij of zij zich aanpaste aan ‘onze manier van leven’. Niettemin, zelfs als men ‘ongevaarlijk’, ‘gematigd’ of ‘aangepast’ overkomt, dan nog ontstaat er soms een andere islamofobe reactie onder de meer radicale islamofoben. Dan roepen ze namelijk: “taqiyya!” (Zie de bespreking van de derde mythe.)

Islamofobie en gender

De betekenis die wordt toegekend aan de positie van de moslimvrouw is cruciaal om islamofobie te begrijpen. Niet alleen zijn vooral moslimvrouwen het doelwit van islamofobe agressie in het dagelijks leven, ze zijn ook het doelwit van specifieke wetten (denk aan een verbod op het dragen van een hoofddoek in publieke functies of het dragen van een gezichtssluier op publieke plaatsen). Het is een centraal aspect van de politieke retoriek.

Enerzijds zien we dat islamofob gedachtegoed de moslimvrouw als een onderdrukt wezen ziet. Deze stereotypering wordt gebruikt om een ideaalbeeld van het Westen te (re-)produceren waarin vrouwen totaal vrij en

geëmancipeerd zouden zijn. Het idee dat moslimvrouwen bevrijd moeten worden van de islam en de moslimman om hen, ‘net als ons’, te emanciperen, is een eeuwenoud beeld. Het werd reeds gebruikt om kolonialisme te legitimeren en wordt vandaag gebruikt om de War on Terror te legitimeren. Dit leidt ook tot paradoxale maatregelen: om de vrouw te bevrijden van de islam, wordt haar de verplichting opgelegd om zich van bepaalde kledingsstukken te ontdoen.

Anderzijds wordt de moslimvrouw gezien als een mogelijk gevaar, juist omdat bijvoorbeeld de hijab tot het symbool is gemaakt van ‘gevaarlijk verschil’ tussen islam en het Westen (waarbij die altijd als twee elkaar uitsluitende categorieën worden voorgesteld). Dit zien we met name in het geval van moslimvrouwen die een gezichtsluier dragen. Deze dubbele positie, zo laat Nadia Fadil zien,²⁷ leidt ertoe dat moslimvrouwen zowel een machtige als een kwetsbare positie toebedeeld krijgen. Ze kunnen immers uitgroeien tot ‘de exceptionele geïntegreerde vrouw’ wanneer ze voldoen aan het ideaalbeeld van het Westen, ze kunnen het voorbeeld worden van mensen die breken met alle stereotypen over islam en vrouwen of ze kunnen als verraders van de bevrijding van de vrouw worden afgedaan. Deze reductie tot drie posities is ook een last. De capaciteit van vrouwen om zelf invulling te geven aan moslim-zijn, aan vrouw-zijn en aan andere identiteiten in het publieke domein wordt op die manier flink ingeperkt. Sterker nog, de preoccupatie met de

positie van de vrouw in de islam en met de bevrijding van de moslimvrouw, verhullen het racistische en seksistische karakter dat ten grondslag ligt aan allerlei verhandelingen over de onverenigbaarheid tussen Westen en de islam. Juist die preoccupatie draagt dan ook bij tot het normaliseren van islamofobie.

Islamofobie en kritiek

Dat wil natuurlijk niet zeggen dat alle kritiek op het begrip islamofobie onterecht is of uit de lucht komt vallen. Er is ook onder serieuze onderzoekers discussie over de theoretische onderbouwing van het begrip en over de relatie met fenomenen als racisme, secularisering en securitisering. De laatste 10 jaar is er op dat vlak veel vooruitgang geboekt door studies als die van Ineke van der Valk in Nederland,²⁸ Chris Allen in Engeland,²⁹ en Abdellali Hajjat & Mohammed Marwan in Frankrijk.³⁰ Er werd een wetenschappelijk *journal* aan islamofobie gewijd³¹ en diverse vooraanstaande wetenschappelijke *journals* publiceerden er speciale thema-issues rond. Zeker ook door het werk van anti-islamofobie organisaties, zoals Baas Over Eigen Hoofd (BOEH), Collectief tegen Islamofobie en Discriminatie (CTID) en Stichting Meld Islamofobie, is er veel kennis bijgekomen. Maar dat er zo’n sterke discussie over het begrip bestaat, heeft niet enkel te maken met die discussies onder onderzoekers. Het heeft ook te maken met de wijze waarop het opduikt

in het hevige debat over de positie van moslims en islam, racisme, sociale cohesie en nationale veiligheid.

Islamofobie wordt als term dus niet alleen verworpen vanwege conceptuele discussies waardoor er onduidelijkheid kan zijn over wat nu precies wel of niet tot islamofobie gerekend kan worden, maar ook omdat er een discussie loopt in hoeverre discriminatoire opvattingen en gedragingen jegens moslims een probleem vormen.

Islamofobie en activisme

Deze bedenkingen brengen het dubbele karakter van de term islamofobie naar boven. Enerzijds is islamofobie (net als antisemitisme en antizwart racisme) een term die gebruikt wordt om processen van in- en uitsluiting te analyseren. Anderzijds is het een term (net als antisemitisme en antizwart racisme) die gebruikt wordt om te moraliseren en te mobiliseren: islamofobie moet (net als antisemitisme en antizwart racisme) aan de kaak gesteld en bestreden worden. Het politieke gebruik van de term is dus aanwezig bij zowel voorstanders als tegenstanders van de term. Dat is een vraagstuk dat moeilijk op te lossen is. En deels ook onwenselijk is om op te lossen. Juist academici hebben een sterk privilege om dit soort moeilijke kwesties aan te kaarten, maar het is van belang daarbij de organisaties van moslims die zich bezighouden met de strijd tegen islamofobie niet over het hoofd te zien. Op z'n zachtst gezegd is het immers nogal vreemd om

over islamofobie te spreken zonder moslims te betrekken als deskundigen vanuit hun wetenschappelijke werk, hun activisme en hun eigen persoonlijke ervaringen. En net als bij antisemitisme en antizwart racisme leert de geschiedenis ons ook dat het bestrijden van deze fenomenen door ze op de politieke agenda te krijgen, altijd alleen op het conto van de betrokken groepen zelf te schrijven is. Dat zaken als islamofobie, antisemitisme en antizwart racisme op de politieke agenda staan (hoe marginaal ook) is vrijwel nooit te danken aan witte onderzoekers en commentatoren, maar altijd aan activisten uit die groepen zelf. Het op de agenda proberen krijgen van islamofobie is dan ook geen teken van slachtofferschap, maar een teken van mondigheid en emancipatie van een minderheid. Het ontkennen van islamofobie is daarentegen niets minder dan het ontkennen van de burgerrechten van moslims en een poging om activisten de mond te snoeren.

Naar een onderzoeks- en discussieagenda

Al maakt de vermenging van het analytische met het activistische de discussie soms ingewikkeld, het kan niet de bedoeling zijn dat dit (zelf)emancipatieproces in de kiem wordt gesmoord. Wel kan het misschien goed zijn om voortaan niet langer in discussie te gaan met mensen die vinden dat islamofobie begrijpelijk is, terecht is of onbestaand. In feite worden deze discussies al meer dan 100 jaar gevoerd over antisemitisme, antizwart racisme,

anti-sinti/roma racisme en islamofobie. Zulke discussies zijn verspilde tijd aangezien wetenschappelijke onderzoekers en activisten al lang veel verder staan. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat we niet kritisch moeten kijken naar de manier waarop de term in de bredere debatten gebruikt wordt. Integendeel. Maar wanneer we dat doen, dan moeten we dat doen om verdere stappen te zetten en niet om ter plaatse te blijven trappelen. In plaats van steeds in dezelfde discussies verzeild te geraken over de zin of onzin van de term islamofobie, kunnen we beter onze (onderzoeks)energie steken in een verdere verfijning van het begrip. Bij wijze van besluit volgen hier enkele suggesties daarvoor, in navolging van mijn Noorse collega Sindre Bangstad:³²

- Het is belangrijk om te zien dat er variaties in islamofobie zijn. De islamofobe teksten en handelingen van sommige commerciële websites zijn anders dan die van politieke sites en ook weer anders dan we in beleid en politiek kunnen terugvinden of in de uitvoering van beleid. Een onderscheid in commerciële, politiek-populistische, extremistische, politiek-bestuurlijke en institutionele islamofobie zou daarom welkom zijn.
- Islamofobie is geen exclusief Westers gegeven. We vinden het ook terug in bijvoorbeeld India, Birma, de Centraal-Afrikaanse Republiek en Brazilië. Meer discussie en onderzoek naar islamofobie in

vergelijkende zin (ook binnen Europa) zou meer inzicht geven in de wijze waarop de verschillende variaties van islamofobie in verschillende contexten werken.

- Islamofobie staat zelden op zichzelf en gaat vaak gepaard met andere vormen van in- en uitsluiting zoals seksisme, antizwart racisme en vormen van xenofobie. Die verhouding dient beter onderzocht te worden. Enerzijds is islamofobie een vorm van racisme, maar anderzijds wijkt het wel degelijk af van antizwart racisme of antisemitisme.
- De relatie tussen islamofobie, securitisering (een proces waarbij politieke en beleidsdebatten steeds meer gaan over het risico op onveiligheid, vaak in relatie tot islam) en secularisering (waarbij angst of afkeer voor religie in het algemeen een rol speelt) dient nader bekeken te worden. Het gaat hierbij om ontwikkelingen waarbij de positie van religie een rol speelt in termen van dreiging en sociale cohesie, maar die ook weer niet helemaal tot elkaar te herleiden zijn. Daarbij hoort dan ook de vraag in hoeverre islamofobie (maar bijvoorbeeld ook antizwart racisme) een integraal onderdeel is van een liberale samenleving, de natiestaat en de nadruk op consensus, sociale cohesie en veiligheid. Maar denk ook aan de mogelijke verweving van antiterrorisme en antiradicaliseringsmaatregelen met islamofobie.

- Deels overlappend met het vorige punt: de relatie tussen islamofobie en secularisme dient eveneens van dichterbij bekeken te worden. De staat speelt een grote rol in de regulering van het religieuze leven en religieuze instituties. Deze regulering is voortdurend onderwerp van discussie en daarom ook nooit stabiel. Eén van de ontwikkelingen in de laatste decennia is dat politici in Europa steeds nadrukkelijker claimen dat Europa als geheel en/of landen als België en Nederland ‘seculier zijn’. Seculier wordt daarmee ook een vorm van identiteit en onderdeel van de identiteitspolitiek. Het is dan ook goed dat er de laatste tijd steeds meer aandacht is voor de wijze waarop secularisme zich verhoudt tot racisme in het algemeen en islamofobie in het bijzonder en de samenhang tussen ras, religie en secularisme.

Het verschijnsel islamofobie maakt duidelijk hoezeer racisme nog steeds aanwezig is in onze samenlevingen. Niet alleen bij extreemrechtse groepen en gewelddaden, maar ook in meer gematigde rechtse en linkse politieke kringen, in heden en verleden. Tevens maakt het helder dat racisme altijd legitimeringen kent om het plausibel, normaal en acceptabel te maken en om te verhullen dat het om racisme gaat. En een analyse van islamofobie maakt duidelijk hoezeer islam en het moslim-zijn deel uitmaakt van bredere racistische systemen zoals die zich ook

manifesteren in fenomenen zoals, bijvoorbeeld, zwarte piet en de weerstand tegen het anti-zwarte piet activisme. Veel problemen waar moslims mee kampen zien we dan ook terug bij andere groepen. De strijd tegen islamofobie en andere vormen van racisme is nu eenmaal een zaak voor iedereen.

NOTEN

- 1 Kleis Jager, 'Dit is een oorlog tegen onze vrijheid', Trouw, 18-01-2015, <https://www.trouw.nl/home/-dit-is-een-oorlog-tegen-onze-vrijheid-~ac638d0>. Recent heeft Bruckner die stelling (deels) herzien en erkent hij wel de aloude wortels van de term islamofobie, hoewel hij de term nog steeds afwijst op grond van enkele argumenten die verder in dit boek behandeld worden. Zie: Pascal Bruckner, *There's No Such Thing as Islamophobia - Critique of religion is a fundamental Western right, not an illness*, City Journal, 2017. <https://www.city-journal.org/html/theres-no-such-thing-islamophobia-15324.html>.
- 2 Corine Vloet, *Waarom zelfcensuur escalerend werkt*, Jalta, 28-01-2015, <https://jalta.nl/binnenland/waarom-zelfcensuur-escalerend-werkt/>
- 3 Maurice Delafosse, *L'état actuel de l'Islam dans l'Afrique occidentale française*, Revue du monde musulman, vol. XI, n°V, 1910, p. 53.
- 4 Stanley A. Cook, *Chronicle: The history of religions*, Journal of Theological Studies, n°25, 1924, p. 101-109.
- 5 Georges C. Anawati, *Dialogue with Gustave E. von Grynbaum*, International Journal of Middle East Studies, vol. 7, n°1, 1976, p. 12
- 6 Runnymede Trust, *Islamophobia*. A challenge for us all, 1997.
- 7 Zie, bijvoorbeeld: Chris Allen. *Islamophobia*. New York, Ashgate, 2010.

- 8 Zie, bijvoorbeeld: Anya Topolski: “*De joods-christelijke identiteit bestaat niet*”. 2016, Nieuw Wij, <https://www.nieuwwij.nl/interview/anya-topolski-joods-christelijke-identiteit/>
- 9 ANP, *Ophef in trein door verdachte mannen in djellaba*, De Volkskrant, 1-11-2005, <https://www.volkskrant.nl/binnenland/ophef-in-trein-door-verdachte-mannen-in-djellaba~a677162/>
- 10 Zie: Wikipedia, *Terrorisme in Nederland*, https://nl.wikipedia.org/wiki/Terrorisme_in_Nederland
- 11 Catherine Rampell, *Ivy League economist ethnically profiled, interrogated for doing math on American Airlines*, 07-05-2016, <https://www.washingtonpost.com/news/rampage/wp/2016/05/07/ivy-league-economist-interrogated-for-doing-math-on-american-airlines-flight/>
- 12 Khaled Beydoun, *American Islamophobia: Understanding the Roots and Rise of Fear*, University of California Press, 2018. Beydoun heeft het over de volgende drie niveaus: private, institutionaal en dialectical. Hier worden de eerste twee aangevuld met politiek en wordt ‘dialectical’ gezien als een kenmerk van alle drie bij elkaar en met elkaar.
- 13 Voor een overzicht van nuttige kritiek hierop, zie: Cheng, Jennifer E. Chang, *Islamophobia, Muslimophobia or racism? Parliamentary discourses on Islam and Muslims in debates on the minaret ban in Switzerland*, 2015, in *Discourse & Society*, 26(5): 562–586. <https://doi.org/10.1177/0957926515581157>
- 14 Belga, *BBET had plannen om Filip Dewinter te vermoorden* De Standaard, 12-09-2006 <http://www.standaard.be/cnt/b342497060912>; Bvb, *Vier BBET-leden krijgen celstraffen*, De Standaard, 07-02-2013. http://www.standaard.be/cnt/dmf20140207_00968504
- 15 Jonathan Githens-Mazer & Dr Robert Lambert (eds.), *Islamophobia and Anti-Muslim Hate Crime: UK Case Studies*, University of Exeter, European Muslim Research Centre, 2010.
- 16 Vikram Dodd and Matthew Taylor, *London attack: ‘Aggressive’ and ‘strange’ suspect vowed to ‘do some damage’*, The Guardian, 20-06-2017, <https://www.theguardian.com/uk-news/2017/jun/19/several-casualties-reported-after-van-hits-pedestrians-in-north-london>
- 17 Birmingham Live, *Mohammed Saleem murder: ‘Race war’ student Pavlo Lapshyn faces life sentence*, 25-10-2013 <https://www.birminghammail.co.uk/news/local-news/mohammed-saleem-murder-race-war-6240691>
- 18 Saldef, *The First 9/11 Backlash Fatality: The Murder of Balbir Singh Sodhi*, 30-08-2011, <http://saldef.org/issues/balbir-singh-sodhi/>; New York Times, 2012, *Woman Is Charged With Murder as a Hate Crime in a Fatal Subway Push*, 30-12-2012, <http://www.nytimes.com/2012/12/30/nyregion/woman-is-held-in-death-of-man-pushed-onto-subway-tracks-in-queens.html>
- 19 Jonathan M. Katz, In Chapel Hill, *Suspect’s Rage Went Beyond a Parking Dispute*, The New York Times, 03-03-2015, <https://www.nytimes.com/2015/03/04/us/chapel-hill-muslim-student-shootings-north-carolina.html>
- 20 Steffen Winter, “*Bloßer Hass*”, Der Spiegel, 31-08- 2009, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-66696028.html>
- 21 Sven Heitkamp, *Polizei ermittelt wegen heimtückischen Mordes*, Die Welt, 03-07-2009. <https://www.welt.de/vermischtes/article4051592/Polizei-ermittelt-wegen-heimtueckischen-Mordes.html>
- 22 Steven Erlanger, *Muslim Woman Suffers Miscarriage After Attack in France*, The New York Times, 18-06-2013, <http://www.nytimes.com/2013/06/19/world/europe/muslim-woman-suffers-miscarriage-after-attack-in-france.html>

- 23 Edward Said, *Orientalism*, New York: Pantheon, 1978.
- 24 Zie bijv.: James Renton & Ben Gidley (red.), *Antisemitism and Islamophobia in Europe: A Shared Story?*, London: Palgrave MacMillan, 2017.
- 25 Charlie Brooker, *The news coverage of the Norway mass-killings was fact-free conjecture*, The Guardian, 24/07/2011, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/jul/24/charlie-brooker-norway-mass-killings>; Een mooi voorbeeld van de hier geschetste mediadynamieken kon je vinden op de voorpagina van The Sun van 23 juli, zie: <http://twitpic.com/5u6n2l>
- 26 Zie bijvoorbeeld: Ahmed Marcouh, *Politie bagatelliseert aangifte van discriminatie*, Joop, 09/02/2014, <https://joop.bnnvara.nl/opinies/politie-bagatelliseert-aangifte-van-discriminatie>
- 27 Nadia Fadil, *Taming the Muslim woman: The Immanent Frame*, SSRC, 24/05/2014, <https://tif.ssrc.org/2018/05/24/taming-the-muslim-woman/>
- 28 Ineke van der Valk, *Dutch Islamophobia*, Amsterdam: AUP, 2012.
- 29 Chris Allen, *Islamophobia*, London: Ashgate, 2010.
- 30 Abdellali Hajjat, *Abdellali & Mohammed Marwan*, Islamofobie. Comment les élites françaises construisent le “problème musulman”, Paris: La Découverte, 2013.
- 31 Islamophobia Studies Journal. Zie: <https://www.jstor.org/journal/islastudj>
- 32 Sindre Bangstad, *Islamophobia – What’s in a name?, sindre-bangstad.com*, 05/11/2014, <http://www.sindrebangstad.com/islamophobia-whats-in-a-name/>

OVER DE AUTEUR

Martijn de Koning is als antropoloog verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Zijn onderzoek naar islamofobie en hoe moslims daarmee omgaan, maakt deel uit van het door NWO gefinancierde onderzoeksprogramma *Forces that bind and/or divide* van de afdeling antropologie van de Universiteit van Amsterdam. Behalve onderzoek naar islamofobie houdt hij zich ook bezig met onderzoek naar (anti) radicalisering, salafisme en activisme onder moslims. Hij houdt sinds 2000 een eigen blog bij: Closer (www.religionresearch.org/closer).

OVER KIF KIF

Kif Kif is een interculturele beweging die strijdt tegen racisme en voor gelijkwaardigheid. Kif Kif bouwt mee aan een solidaire, democratische en interculturele samenleving. Via kritische, sensibiliserende, interactieve en educatieve initiatieven geeft Kif Kif mensen de instrumenten in handen om een andere stem te laten horen in het maatschappelijk debat over de interculturele samenleving. Kif Kif steunt op die manier actief individuen en groepen die uitgesloten worden van grondrechten of gediscrimineerd worden en versterken hen om zelf op te komen voor hun rechten.

Uit deze missie puurt Kif Kif de volgende algemene doelstellingen:

1. **Woord maken:** Kif Kif wil mensen de instrumenten in handen geven zodat ze hun stem kunnen laten horen in het maatschappelijk debat.
2. **Woord geven:** Kif Kif wil mensen de ruimte bieden op haar site, in cahiers, boeken en op debatten om hun stem te laten horen in het maatschappelijk debat.
3. **Woord nemen:** Kif Kif intervenueert op geregelde tijdstippen in het maatschappelijk debat.
4. **Woord doorgeven:** Kif Kif stelt haar expertise inzake interculturaliteit ter beschikking van andere organisaties en creëert zo een multiplicatoreffect.

www.kifkif.be

OVER DE UITGEVERIJ

Yunus Publishing publiceert boeken en essays rond religie, mystiek en politiek. Yunus Publishing werkt daarvoor vaak samen met andere organisaties. Eerdere uitgaven waren o.a. *Soefisme Herzien*, *Mahatma Gandhi: spiritualiteit in actie* (i.s.m. SPES-forum) en *Islam, het evolutiedebat en beeldvorming* (i.s.m. Kif Kif).

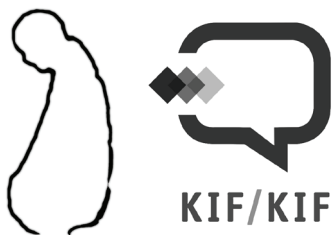
Op de hoogte blijven van toekomstige uitgaven

Indien u in de toekomst graag geïnformeerd wordt over de nieuwe publicaties of projecten van Yunus Publishing, wordt u vriendelijk verzocht om u via de website in te schrijven op de nieuwsbrief.

Contact

Alle opmerkingen, vragen of verzoeken kan u altijd doorsturen naar mail@yunuspublishing.org.

www.yunuspublishing.org

www.yunuspublishing.org

www.kifkif.be

Met de steun van

Vlaanderen
verbeelding werkt